

„A szegényeket szolgálni és a Hitet megvédelmezni”

Emanuel Buttigieg: Nobility, Faith and Masculinity. The Hospitaller Knights of Malta, c. 1580 – c. 1700. Continuum, London – New York, 2011. 317 oldal

A jeruzsálemi Szent János egyházi Lovagrend vagy más néven a Máltai Lovagrend kora újkori története igen gazdagon kutatott téma a külföldi, elsősorban angol és francia nyelvű történészek körében. A magyar kutatás bizonyos fokig mellőzte ezen vallási, illetve katonai szervezet kora újkori történetének kutatását, hiszen kevés kapcsolódási pontot lehet találni a Rend és a Magyar Királyság története között a 16–17. században.

A Rend történetének számos aspektusát vizsgálták már a külföldi kutatók az évek során. A korai időszakban a középpontban természetesen a keresztény és iszlám világ szembenállása és Málta 1565-ös, I. Szulejmán szultán által vezetett oszmán „Nagy Ostroma” volt.¹ Emellett számos munka jelent meg a Rend hajóhadának történetéről és annak harcairól a muzulmánokkal szemben.² A 17. században a kalózkodásnak (a háború bizonyos formájának) köszönhetően Málta jelentős rabszolgapiaccá vált. A ka-

lózkodás kutatása szintén hatalmas szakirodalmat ölel fel.³ A politika- és hadtörténet mellett fokozatosan előtérbe kerültek a Rend életét feldolgozó tanulmányok is; a Rend gazdasági bevételeinek elemzése újabb kutatási irányt jelentett. A 17. század folyamán a Rend nagymestereinek nemcsak a török veszéllyel kellett szembenézniük, hanem azzal is, hogy miből finanszírozzák katonai kiadásait, így a jelentős összegekbe kerülő erődítési munkákat a szigeten.⁴

A Rend történetének bemutatása során egészen újszerű megközelítést alkalmaz Emanuel Buttigieg, a Máltai Egyetem kutatója, aki társadalmi és – elsősorban – kulturális nézőpontból vizsgálja a Rend történetét. Monográfiája úgy mutatja be a Máltai Lovagrend társadalomtörténetét, hogy közben különös figyelmet szentel a nemességnek – mit jelent nemesnek lenni, illetve melyek a nemesi lét ismérvei –, a hitnek és a férfiasságnak. Az újszerű megközelítés nagyon hasznos lehet az európai nemesség azon tagjainak tanulmányozása során is, akik a rendhez csatlakoztak Máltán.

Buttigieg jelenleg a Máltai Egyetem és a Junior College oktatója, emellett tagja az

¹ Bradford, Ernle: *The great siege*. London, 1961.; Galea, Joseph: *The Great Siege of Malta from a Turkish Point of View*. Melita Historica, vol. 4. (1965) 111–116.; Cassola, Arnold: *The Great Siege of Malta (1565) and the Istanbul State Archives*. Valletta (Malta), 1995.; Spiteri, Stephen C.: *The Great Siege: Knights vs Turks, mclxv: Anatomy of a Hospitaller Victory*. Tarxien (Malta), 2005.

² Muscat, Joseph – Cuschieri, Andrew: *Naval Activities of the Knights of St John 1530–1798*. Santa Venera (Malta), 2002.; Atauz, Ayse Devrim: *Eights Thousand Years of Maltese Maritime History: Trade, Piracy, and Naval Warfare in the Central Mediterranean*. Gainesville (Florida), 2008.

³ Cassar, Paul: *The Maltese Corsairs and the Order of St. John of Jerusalem*. The Catholic Historical Review, vol. 46. (1960) No. 2. 137–156.; Earle, Peter: *Corsairs of Malta and Barbary*. London, 1970.

⁴ Hoppen, Alison: *The Finances of the Order of St John of Jerusalem in the Sixteenth and Seventeenth Centuries*. Europe Studies Review, vol. 3. (1973) No. 2. 399–428.; Hoppen, Alison: *The Fortification of Malta by the Order of St. John (1530–1798)*. Edinburgh, 1979.; Spiteri, Stephen C.: *Fortresses of the Cross: Hospitaller Military Architecture, 1136–1798*. Valletta (Malta), 1994.

egyetem „Hospitaller/Ispotályos Tanulmányok (MA)” oktatói testületének is. Kutatási területét a máltai Szent János Lovagrend 16–17. századi történetének vizsgálata jelenti. Különös hangsúlyt fektet arra, hogy a nemek, illetve a nemiség milyen hatást gyakorolt a történelmi folyamatok alakulására, több tudományos cikket publikált különböző külföldi folyóiratokban, illetve gyűjteményes kötetekben.⁵

A könyv jól szerkesztett, felépítése logikus és megfelelően tagolt. A szerző a munka során széles körben használt fel levéltári, illetve nyomtatott elsődleges forrásokat. Emellett széles körű szakirodalomra is támaszkodott álláspontja kifejtésekor. A tu-

dományos igényesség mellett a munka mégsem száraz, analitikus stílusú, hanem a szélesebb olvasóközönség számára is igen könnyen érthető. Összesen huszonnégy illusztrációt, ábrát és táblázatot tartalmaz az egyes fejezetekbe beépítve. Buttigieg igénybe vette a tárgyi forrásokban – például a festészet és az öltözködés – rejlő forráslehetőségeket is.

A rövid bevezetővel összefoglalóan ismerteti a Szent János Lovagrend történetét Máltán és a Mediterráneumban az 1580 és 1700 közötti időszakban. Az előszóban kapunk képet a munka hármas gondolati egységéről is, a nemességről, a hitről és a férfiaságról, melyek minden lovag identitását meghatározták a Rend keretein belül. A Rend újkori története 1530 és 1798 évek közé datálható. Az előbbi dátum az ispotályosok Málta szigetére való érkezését, az utóbbi Napóleon invázióját, vagyis a Rend szigetről történő elűzését jelzi. A szerző vizsgálódásának középpontjában azonban elsősorban a 17. század áll.

A munka a bevezetést követően öt fejezetre oszlik. Az egyes fejezetekhez tartozó jegyzetek a mű végén találhatóak, mely némileg nehézkessé teszi az adatok és az idézetek visszakeresését. A mű olvasmányos stílusának köszönhetően azonban ez a nehézség alig érzékelhető.

Az első fejezet a Rend tagjává válást tárgyalja. (19–51. old.) Ez több lépcsős folyamat volt, melynek során nem volt könnyű megfelelni a követelményeknek. A jelöltnek megfelelő anyagi háttérrel és kifogástalan jellemmel kellett rendelkeznie. Csupán az lehetett lovag, akinek megfelelő nemesi vérvonala volt: mindkét szülői ágon négy nemesi őst kellett felmutatni. A felvétel során a jelölt elhagyta régi életét, és fogadalmat tett a Rend hitelveinek felvételére és megtartására. A rendtagok végigjárták az összes lépcsőfokot, hogy a Rend teljes jogú tagjai lehessenek. A fiatalok a közösség keretei között válhattak felnőttekké, szerezhettek rangot és csatlakozhattak a hivatalt viselő

⁵ *Nobility, Faith and Masculinity: The Hospitaller Knights of Malta, c. 1580-c. 1700.* London–New York, 2011.; *Chastity, Bachelorhood and Masculinity in early modern Europe: The case of the Hospitaller Knights of St John (c.1520-c.1650).* In: Salvaterra, C. – Waaldijk, B. (eds.): *Paths to Gender: European Historical Perspectives on Women and Men.* Pisa, 2009. 209–224.; *Knighthood, Masculinity and the Other: The Hospitaller Knights of Malta in the Sixteenth and Seventeenth Centuries.* In: Ellis, H. – Meyer, J. (eds.): *Masculinity and the Other: Historical Perspectives.* Cambridge, 2009. 281–303.; *Protests and Revolts in the History of Malta.* In: Ness, I. (ed.): *The International Encyclopedia of Protest and Revolution: 1500 to the present.* Malden MA, 2009. 2182–2187.; *Childhood and adolescence in early modern Malta (1565-1632).* *Journal of Family History*, vol. 33. (2008) No. 22. 139–155.; *Encounters with the „Other”: Hospitallers and Maltese before the Great Siege of 1565.* In: Upon-Ward, J. (ed.): *The Military Orders: On Land and by Sea.* Aldershot, 2008. 229–234.; *Growing Up in Hospitaller Malta (1530-1798): Sources and Methodologies for the History of Childhood and Adolescence.* In: Carvahlo, J. (ed.): *Bridging the Gaps: Sources, Methodology and Approaches to Religion in Europe.* Pisa, 2008. 129–146.; *Growing up in Hospitaller Malta (1530-1798): An Overview.* In: Carvahlo, J. (ed.): *Religion, Ritual and Mythology: Aspects of Identity Formation in Europe.* Pisa, 2006. 97–114.

idősebb társaikhoz a renden belül, illetve szerte Európában.

A második fejezetben a Rend felépítéséről, hierarchiájáról és annak működéséről olvashatunk. (52–88. old.) Miután felvételt nyert a Rend soraiba, a lovag nagyon hierarchikus és etnikailag vegyes szervezetnek lett a tagja, melyen belül szerezhetett magának hivatalt és rangot. Ezt a folyamatot belső és külső tényezők összetett kölcsönhatása segítette elő. Ilyen belső tényező volt a hierarchia, a patriarchia és az életkor; külső tényezőként említhetjük például a pápai patronátust és felügyeletet.

A Rend élén a nagymester állt, aki választás útján nyerte el élethosszig tartó pozícióját. A nagymester felett helyezkedett el a *Generális Káptalan*, melyben a Rend legmagasabb központi és tartományi méltóságai, „*Nagykeresztjei*” foglaltak helyet. A nagymestert emellett egy tanács segítette, melynek tagja volt a máltai püspök, a Szent János templom perjele, továbbá a nyolc rendtartomány előljárói. A Rend tagjai szerte Európából érkeztek, és különállásukat Máltán is megtartották, ahol minden nemzetiség saját szálláson, úgynevezett *Auberg*-ekben élt. A rendtagok a következő területekről érkeztek Máltára: Franciaország, Provence, Auvergne, Anglia, Itália, Kasztília-León-Portugália, Aragónia–Navarra és a német területek, vagyis a Német-római Birodalom (a Magyar Királyság ezen csoporthoz tartozott). A létszámot tekintve a legjelentősebb csoport a francia volt, a század során a szervezet számos nagymestere francia származású volt. A francia túlsúlynak köszönhetően a francia királyság élénken érdeklődött az ispotályosok ügyei iránt az 1600-as években.

Buttigieg a soron következő, harmadik fejezetben a Rend életét meghatározó vallási identitásról, hitről és gyakorlatokról ad részletes áttekintést. (89–128. old.) Minden egyes rendtagnak részt kellett vennie a Rend vallási életében. A katolikus, a protestáns és a téves hiten alapuló, vagyis eretnek vallási gyakorlatok szétválaszthatatlanul

egymás mellett léteztek Máltán. A határvonalon vallás és babona között nagyon vékony volt. A vallási szertartások és a hittételek betartása minden lovag vallási identitásának alapját jelentette. Számos rendtag szorgalmasan követte a katolikus egyház útmutatását és a Rend szabályzatát, mások időnként tévutakra – például szerelmi varázslás – tévedtek, amit a szigeten működő római Inkvizíció vizsgált ki.

A rendtagok vallási életét a kettősség jellemezte. A Rend mint vallási szervezet egyszerű volt elméleti és gyakorlati jellegű. A Rend korai regulája is erre a kettősségre hívja fel a figyelmet: „Szolgálni a szegényeket és a Hitet megvédelmezni”. A gyógyítás, vagyis a betegápolás ugyanolyan fontos kötelessége volt a rendtagoknak, mint a katolikus vallás ellenségei, vagyis a muszlimok elleni harc. A 17. század során Máltán számos kultúra, illetve vallási nézet jelen volt, hiszen a sziget két világ – a kereszténység és az iszlám – határán helyezkedett el. Emellett a Rend összetétele is heterogén képet mutatott. A katolikus egyház dominanciája, mely a katolikus áhítatban is megmutatkozott – napi többszöri ima, szentek tisztelete, templomba járás stb. –, megkérdőjelezhetetlen volt. Azonban a szigeten a kalóztevékenységnek és így természetesen a rabszolgáknak köszönhetően a muszlim vallás, illetve a francia és a német rendtagok révén a reformáció is jelen volt. Ez a vallási sokszínűség hozzájárult a rendtagok összetett és változatos kulturális és vallási identitásához.

A rendtagok testiséghez való viszonyát a vallási tisztaság és a szexualitás kettőssége határozta meg. A test a férfiaság egyik kifejező eszköze volt; ezzel az aspektussal foglalkozik a mű negyedik fejezete. (129–160. old.) A különböző testi jellegzetességek, így a férfiaság ismérvei az idők folyamán változtak. A szakáll viselése, a haj, a ruhák, páncélok és a fegyverek mind-mind szerepet játszottak ebben. Bizonyos esetekben a test és a férfiaság a muszlimok elleni harcot szolgálta. A szakáll viselése például fé-

lelmet és tiszteletet keltett az ellenségben, legyen szó észak-afrikai kalózokról vagy a török gályákon szolgálatot teljesítő janicsárokról. A fényűzés és a különböző gazdag ruhadarabok és kiegészítők viselése nem állt távol egyes lovagoktól. A nemesi és lovagi státusz a kora újkorban bizonyos fényűzést kívánt meg a cím viselőjétől. Másrészt viszont a vallási gyakorlat és a szerénység megkívánta a tagoktól az egyszerűséget és a fényűzéstől mentes életet.

A szüzesség, vagyis a tisztaság a rendtagok egymással, továbbá más férfiakkal és nőkkel fenntartott kapcsolatainak központi eleme volt. A tisztaság két tényezőtől állt Máltán: a szexuális érintkezés megtagadásából és a házasság elutasításából. A katolikus egyház és a Rend hivatalos álláspontja a nőtlenség be nem tartásával kapcsolatban az volt, hogy az eltávolít Istentől, így csakis a Sátán műve lehet. A szexuális érintkezés azonban nem volt teljesen háttérbe szorítva, hiszen Vallettában jelen volt a prostitúció. Ez azonban nem jelentette azt, hogy a tisztasági fogadalmat figyelmen kívül lehetett hagyni, hanem éppen ellenkezőleg, továbbra is be kellett tartani. A házassággal kapcsolatban az volt a félelem, hogy a lovag így elszakad a Rendtől, másrészt a testnek szentelt túl nagy figyelem a lovagot gyengévé tette (elnőiesíthette). További érv volt, hogy a házasságra fordított figyelemmel párhuzamosan, illetve egyenesen arányosan fog hanyatlani a lovag kötelességeinek, mint például a becsületesség és a tisztaság elveinek követése.

A mű ötödik és egyben utolsó fejezete a lovagok erőszakos cselekedeteivel és az azokért járó büntetésekkel foglalkozik. (161–185. old.) Az erőszak szerves részét képezte a kora újkori európai kultúrának, s az a lovagok férfiúi identitásának alapvető alkotóeleme volt. A lovagok, nemesek lévén, a fegyverviselés jogával rendelkeztek szerte Európában, így Máltán is. A hitetlenek, vagyis a muszlimok elleni vallási harc a „hivatalos” erőszakos cselekedetek közé tartozott. De különbségek voltak a muszlimok el-

leni erőszakos cselekedetek között. A tengeren megölni egy muszlimot az erőszak elfogadott formája volt, azonban a szárazföldön egy rabszolga megölése nem számított annak.

A „hivatalos” erőszakos cselekedetek mellett létezett az erőszaknak egy kevésbé elfogadott formája, melyet a nagymesterek próbáltak bizonyos keretek közé szorítani. A rendtagok ugyanis számos erőszakos cselekményben vettek részt, elsősorban csoportosan. A lovagok egymás közötti nézeteltéréseit fegyveresen kívánták megoldani, ennek legelterjedtebb formája a párbaj volt. A nagymesterek és a Tanács ezzel szemben arra ösztönözték a lovagokat, hogy vitás esetekben a központi bírósághoz forduljanak. A legtöbb nézeteltérés a lovagok és a Máltán működő inkvizítorok között történt. Az inkvizítoroknak ugyanis jogukban állt bárkit – így az erőszakos cselekedeteket elkövető lovagokat is – letartóztatni és börtönbe zárni a szigeten. A nemes lovagok viszont nem túrték el, hogy az inkvizíció az egyszerű közrendűekhez hasonlóan őrizetben tartsa őket. Az inkvizítorok mellett a jezsuita renddel is szembekerültek a lovagok a 17. század közepén. Az 1639-es karnevál során például számos lovag követelte a jezsuitáktól, hogy egy korábban letartóztatott társukat engedjék szabadon. A nézeteltérés eredményeképpen a jezsuitáknak ideiglenesen el kellett hagyniuk Máltát.

Az erőszakos cselekedetek büntetése Máltán nem maradt el, de a büntetés kiszabása után a vétkesek általában kegyelmet kaptak. A büntetés végrehajtása látványos külsőségek között zajlott le, a rendtagok okulására, de a büntetések általában enyhék voltak.

A mű ötödik fejezetét rövid összegzés követi, mely újra a Máltai Lovagrend kultúrtörténetének főbb irányait mutatja be. (186–193. old.)

Buttigieg a munkát utószóval zárja (194–197. old.), melyben a Rend 1700-at követő történetéről kapunk összefoglaló képet. A Rend történetében fordulópontot je-

lentett a francia forradalom időszaka (1789–1798), ugyanis 1798. június 9–12. között Napóleon elfoglalta a máltai szigeteket. A jeruzsálemi, illetve máltai Szent János egyházi Lovagrendnek el kellett hagynia Máltát, és a későbbiekben Rómában telepedett le.

Kitűnő megoldás, mely szintén a leírtak megértését könnyíti, hogy a munka rövid szójegyzéket is tartalmaz a Rend történetével kapcsolatos fogalmakról. Emellett a függelékben közli a szerző kronologikus sorrendben a Rend 17. századi történetében ki-

emelt szerepet játszó tisztségeket és az azokat betöltött személyek névsorát.

A mű végén, a bibliográfiában a felhasznált irodalom mellett további tájékoztatást kapunk a Rend kora újkori történetével kapcsolatban megjelent jelentősebb kortárs – Bosio, dal Pozzo, Vertot Abbé stb. – és modern munkákról. (251–308. old.) Szintén itt található a név- és tárgymutató, amely a könnyebb tájékozódást segíti. (309–317. old.)

PALOTÁS ZSOLT